

М. Иванов, В. Стойчев, О. Спасов (съст.)

**ГЛАСОВЕТЕ НА ПРЕХОДА
ЛИБЕРАЛИТЕ**

София, 2011

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© М. Иванов, В. Стойчев, О. Спасов, съставители, 2011

© Издателство „Изток-Запад“, 201

ISBN 978-954-321-833-4

ГЛАСОВЕТЕ НА ПРЕХОДА

ЛИБЕРАЛИТЕ

Мартин Иванов
Венелин Стойчев
Орлин Спасов

Съставители

Тази книга е подготвена и се издава в рамките на проекта „Либерален архив на прехода“ с любезното съдействие на Фондация за свободата „Фридрих Науман“. Книгата поставя началото на поредицата „Гласовете на прехода“, в която Институтът за съвременни дигитални архиви ще представи разговори с ключови български политици от периода след 1989 г. Интервюираните изразяват личните си позиции и не ангажират участващите в изданието институции.

Friedrich Naumann
STIFTUNG **FÜR DIE FREIHEIT**

Институт
за съвременни
дигитални архиви

Съдържание

Увод.....	7
ПЕТЕР-АНДРЕАС БОХМАН	13
АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ	19
АСПАРУХ ПАНОВ.....	65
АТАНАС СЛАВОВ.....	89
БОРИСЛАВ ЦЕКОВ	99
ВИОЛЕТА КАРАИВАНОВА.....	105
ГЕРГАНА ПАСИ.....	121
ДЖЕЙХАН ИБРЯМОВ.....	127
ДИМИТЪР ЛУДЖЕВ	139
ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА	161
ЕМИЛ КОШЛУКОВ.....	171
ЖЕЛЮ ЖЕЛЕВ.....	179
ЗАХАРИ ПЕТРОВ.....	189
ИЛИЯ ЛИНГОРСКИ.....	207
КИРИЛ ВЕЛЕВ	217
КОРМАН ИСМАИЛОВ.....	241

МАРКО ТОДОРОВ.....	247
МАРТИН ИВАНОВ.....	285
МЕТИН КАЗАК.....	297
МИЛЕН ВЕЛЧЕВ.....	305
МИРОСЛАВ СЕВЛИЕВСКИ.....	313
МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ	321
НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ	345
РУМЕН ДАНОВ	353
РУСЛАН СЕМЕРДЖИЕВ	363
СЕВДАЛИНА САНДЕВА	395
СИМЕОН САКСКОБУРГГОТСКИ.....	411
СОЛОМОН ПАСИ.....	415
СТАНИМИР ИЛЧЕВ	421
СТЕФАН ХАДЖИТОДОРОВ	433
ХРИСТИНА ХРИСТОВА.....	449
ЦОНЬО БОТЕВ.....	455

Увод

Да архивираме парченца от прехода: с тази нелека, донкихотовска задача се нагърбихме трима ентузиастични – историк, социолог и медиен експерт. С влизането на България в Европейския съюз поне формално приключи един период от най-новата история на страната. С „края“ на прехода си отидоха редица политически и/или граждански субекти, играли важна роля в първите години след 1989 г. По чисто биологични причини много ключови фигури на прехода вече не са сред нас. Документиращите последните двадесет години техни архиви са разпилени, най-вероятно захвърлени по прашни тавани и мазета в очакване на „окончателното решение“ при някое предстоящо скоро почистване. С ясното съзнание за своята морална отговорност да съхраним спомена за това, според китайската поговорка, интересно време, през 2008 г. създадохме Института за съвременни дигитални архиви, който да опази различни свидетелства за разноликото, противоречиво и изпълнено с много динамизъм наше съвремие. Институциите, призвани служебно да вършат това, досега за съжаление имат предимно пасивна позиция. Съществува реална опасност въпреки информационния век, в който живеем, след няколко десетилетия децата ни да изучават събитията на прехода, описвани по изречки от вестници и по телевизионни новини.

Едва ли има нужда да се каже, че институт от няколко души няма нито силите, нито възможностите да архивира всичко случило се през последните двадесет години. Максималното, на което можем да се надяваме, е да съхра-

ним и да направим достъпни през страницата си в интернет шепа разноцветни парчета от пъзела на прехода. Започваме с партиите от либералното семейство. Този избор не се дължи на дългогодишни „идеологически пристрастия“ на част от екипа ни, както би могло да се предположи. Решението да стартираме с либералите е плод преди всичко на безрезервната подкрепа на Аспарух Панов и Петер-Андреас Бохман от софийското бюро на фондация „Фридрих Науман“. Именно тяхната помощ ни насърчи след като няколко години се занимавахме с документирането на третия сектор да приемем предизвикателството и да започнем да архивираме документи и гласове от партиите на прехода.

На пръв поглед това не изглеждаше чак толкова трудно начинание. Членовете на либералното семейство са известни. Някои от тях продължават да структурират политическото пространство и днес (ДПС, НДСВ), а други, които вече са отстъпили по в страни (РДП, ЛСНИ, ЛДА), би трябвало да са опазили все още спомена за вчерашния ден. Проверката ни обаче установи, че радикалдемократите са единствени не само сред либералите, но изобщо между партиите на прехода, които са предали своите документи за съхранение в държавния архив. Всички останали са се (само)обрекли на забрава, разпилявайки ценните свидетелства за изминалите години. Първоначалната ни идея бе да запълним именно тази празнина. Да открием, съберем и опазим документалното наследство на либералните формации, съществували през последните двадесет години. Тази задача се оказа неочаквано трудна. По-малки или по-големи парчета от пъзела на миналото все още тихо събират прах на различни места. И до днес обаче повечето от техните пазители така и не намират време или мотив, за да ги издирят и предоставят за дигитализиране.

Всичко това ни накара да променим първоначалния си план и да тръгнем по друг път. Вместо да събираме документални архиви, да опитаме да запазим автентичните гласове

на либералите, които от първо лице да споделят спомена за своите успехи и провали. С помощта на фондация „Фридрих Науман“ успяхме да интервюираме 31 политици от различни либерални партии и „поколения“. Разговаряхме с видни представители на ДПС (трима), Либерално-демократична алтернатива (трима), Либерален съюз „Нов избор“ (двама), НДСВ (единадесет, трима от които по-късно са преминали към „Новото време“), Радикалдемократическа партия (десет, седем от които от „крилото“, напуснало СДС, и един по-късно станал член на НДСВ). Във фокуса ни влязоха спомените и на дейци на Младежката радикалдемократическа федерация, Младежкото движение за права и свободи, Либералния съюз, Либералния форум, Българската партия „Либерали“. Освен тях представяме разговорите и с двама от първите служители на фондация „Науман“ в България. Не сме търсили баланс между партии и „поколения“ – в сборника бяха включени всички, които се съгласиха да споделят с една по-широка публика спомените си за миналото.

Едва ли може да се очаква, че публикуваните тук 31 интервюта ще говорят на един глас. Напротив, очертаната от представените разговори картина е пъстра, многопластова и често доста противоречива. Няма единомислие дори по такъв кардинален въпрос като този дали у нас изобщо се състоя някакъв успешен либерален политически проект. От самò себе си се подразбира, че от самото начало решихме да не „фризираме“ или пък редактираме интервютата. За отбелязване е, че същата политика възприеха и колегите от фондация „Фридрих Науман“, за което сме им безкрайно благодарни. Предпочетохме да публикуваме разговорите в техния автентичен вид. Трябва обаче да подчертаем, че окончателните текстове бяха редактирани от самите автори и затова те, а не редакторският екип, стоят зад изказаните в тях мнения.

Избраният документален формат на този сборник предполага задълбочен и всеобхватен анализ на картина-

та, която изплува от интервютата. Тук ще си позволим да опишем само няколко основни линии, очертани в публикуваните разговори. Синклиналите минават предимно през оценките за едно или друго отминало събитие (напускането на СДС – за радикалдемократите, сътрудничеството с ДПС – за „Нов избор“ и РДП, и пр.) или през очакванията за бъдещето. Тук мненията са диаметрално противоположни. Докато за едни либерализмът в България е безвъзвратно „издърдорен“ (по цветистия израз на Михаил Неделчев), то според други либералите имат заслужено място в прехода, което им гарантира успех и през следващите години.

Оживени задочни дискусии в интервютата се разгарят и по въпроса за това какъв би трябвало да бъде политическият либерализъм у нас – повече икономически (либертариански) или поставящ ударението върху защитата на човешките права. Различните идеологически фокуси предлагат и възможни алтернативни сценарии за бъдещето. Според някои либерализмът в България не би могъл да се възроди (някои дори се самообявяват вече за консерватори). Други пък възлагат своите надежди върху неполитическите форми на гражданска активност – Обществото „Хайек“, Българското общество за индивидуална свобода, Обществото „Айнд Ранд“, Института за пазарна икономика и т.н. По този начин политическият либерализъм завъртя един пълен цикъл. В младенческите му години съществуват сходни опасения за неговата виталност и не един и двама предлагат на международните либерални институции („Науман“, Либералният интернационал и пр.) да „заложат“ у нас на отделни неорганизирани партийно личности или на либерални неправителствени организации.

Ясни разминавания има и по ролята, действителна или мнима, на международните либерални авторитети. Решенията им да „припознаят“ един пред друг от шареното семейство на българските либерали понякога е свързано с дълбоки, неотшумели до днес травми. Силният прагма-

тизъм на Либералния интернационал или на Партията на европейските либерал-демократи в редица интервюта поставя с особена острота дилемата между автентичността на идеите и политическото представителство.

Двадесет години след промените в Източна Европа българските либерали продължават да търсят своята идентичност. Това, разбира се, само потвърждава техните приноси през годините на прехода. Много от тях са обговорени в детайли в представените тук разговори. Последното, което сме се опитали да направим с публикуваните интервюта, е да раздаваме оценки. Амбицията ни, както вече стана дума, беше да опазим различните либерални гласове на една отминаваща вече епоха. Да ги архивираме в разнообразието и пъстротата им. Защото трябва да е ясно – ако днес не се съхранят свидетелства за прехода, утре споменът за него безвъзвратно ще изтлее.

Мартин Иванов

ПЕТЕР-АНДРЕАС БОХМАН

Петер-Андреас Бохман е роден през 1957 г. в Ауге, провинция Саксония, Германия. През 1981 г. завършва Лайпцигския университет със специалност педагогика.

От 1983 г. работи в ЛДПГ, либералната партия в бившето ГДР, като след обединението на Германия продължава работата си в общогерманската свободна демократическа партия (СвДП). Заемал е различни длъжности, между които директор на регионален офис, ръководител на отдел за гражданско образование, управляващ директор на СвДП във федерална провинция Саксония.

От 1993 до 1996 г. е консултант на свободна практика по въпросите на фондообирането в сферата на образованието.

От 1996 г. Петер-Андреас Бохман работи за фондация „Фридрих Науман“. До 2000 г. е директор на центъра за политическо образование „Академия „Волфганг Натонек“. От 2000 до 2003 г. е ръководител на регионалния офис на Фондацията в Хале.

От 2003 до 2008 г. е постоянен представител на фондацията в Пакистан, а от 2008 г. работи в София като ръководител на проектите на фондацията за Югоизточна Европа (България, Македония, Румъния и Молдова).

Г-н Бохман, дойдохте в България в извънредно труден за българските либерали период. Сега, след осем години на власт, те са представени в Народното събрание единствено от Движението за права и свободи. Другата либерална партия – НДСВ – не успя да премине четирипроцентната бариера. Какво е Вашето обяснение за този изборен крах?

Според мен причините са две:

1. След световната финансова и икономическа криза от 2008–2009 г. либералите загубиха доверие, защото много хора решиха, че отсъствието на държавата – натоварената с твърде малко отговорности държава – е основна причина за кризата. Свързаха това и с либерални ценности като правителството с ограничена власт, икономическата свобода и капитализма. Те не си дават сметка, че именно либералите са онези, които от години наред посочват необходимостта от въвеждане на ясни правила и предписания на финансовите пазари, както и от ефективна държава, която да наложи тяхното спазване.

2. На второ място, НДСВ допусна някои грешки, за които избирателите я наказаха. Например продължаването на коалицията със социалистите (първоначално, през 2005 г., когато бе създадена, нейната основна задача бе пълноправното членство на България в ЕС, което стана факт през 2007 г.). Всъщност това беше моментът, когато трябваше да се излезе от коалицията поради разминаване в останалите политически цели. Бяха допуснати също и тактически грешки в кампаниите, което се случва понякога.

В България има твърде много либерални партии за такава малка страна, не мислите ли? Според вас, необходимо и възможно ли е обединяване на българските либерали?

Обикновено съм привърженик на идеята за наличие на една, но силна либерална партия. В случая с България обаче нещата стоят другоаче. Двете либерални партии имат свършено

различна история, учредени са по различно време и членовете им произхождат от различни социални групи. И макар либералните им политически програми да са доста сходни, не би било разумно да се смесват несходни структури, история и вътрешна култура. На този етап смятам, че обединяването на тези две либерални партии не е на дневен ред.

Какво бихте посъветвали българските либерали да предприемат, докато са в опозиция?

Ние не сме тук, за да даваме препоръки или съвети. Нашата цел е единствено да оказваме подкрепа. Но и двете партии в опозиция – тази в парламента и другата извън него – могат да конкретизират още по-добре стратегическите и тактическите си цели, залегнали в техните програми, да усъвършенстват и отработят вътрешния си процес на вземане на решения, особено когато се обсъждат програмите им, а и когато се вземат принципни решения. Могат също така да мобилизират и укрепят непосредствената си либерална среда под формата на младежки организации, местни организации, женски такива, либерални мозъчни тръстове и т.н. И, разбира се, могат да провеждат обвързани с политическите им цели кампании, чрез които да популяризират своите ценности, политически платформи и либерализма като цяло, което би им помогнало в дългосрочен план да подготвят успешни предизборни кампании за местните и президентските избори през 2011 г., както и за следващите парламентарни избори през 2013 г.

Г-н Бохман, вие сте опитен експерт и сте работил по цял свят. Има ли нещо уникално в българския политически живот, което ви изненада, когато дойдохте тук?

Не бих го нарекъл изненада, а по-скоро, тъй като съм източногерманец – роден съм в бившата ГДР, – в известна степен в България се почувствах като у дома си. Това, на първо място, се отнася до манталитета и приятелското отношение

на хората, до добре структурираното, непредубедено и интелигентно участие в политиката, при това обаче не толкова успешно за либералните партии. Второ, до мудната промяна в нагласите и социалистическия начин на мислене, и трето, донякъде до заобикалящата среда – панелните сгради и лошото състояние на пътищата.

Може ли да се каже, че за експерт като вас работата в регионалния офис на фондация „Фридрих Науман“ в София е по-скоро възможност, отколкото предизвикателство?

И двете. Тъй като използвам експертния си опит, натрупан в различни страни, но също и житейския си опит, който съм придобил в страната, където съм роден и израснал.

Кои са основните проекти, с които в момента е ангажирана фондацията в региона? Планове за близкото бъдеще?

В допълнение към насърчаването и укрепването на либералните партии и либералните младежки организации, наша цел е да подкрепяме и либералните мозъчни тръстове като източник на либералното мислене в гражданското общество, както и да предизвикваме програмни дискусии в организациите, които са наши партньори. Освен това, като фондация искаме да бъдем и посредник за по-активно създаване на международни мрежи и сътрудничество.

Как виждате бъдещето на ЕС, Турция ще се присъедини ли към Евросъюза? Има ли шанс страните от Западните Балкани да влязат в ЕС преди 2020 г.?

ЕС от 2010 г. няма да бъде същият като ЕС през 2020 г. Но би било твърде спекулативно да се посочват сега страни, които ще бъдат нови членки през 2020 г. Сигурен съм обаче, че такива ще има.

Фондация „Фридрих Науман“ е реализирала множество инициативи в България през последните двадесет години, но има

ли някоя конкретна политика, проведена от Фондацията, с която особено много се гордеете?

Гордеем се с факта, че съпътствахме две либерални партии във властта в продължение на осем години, през които бяха осъществени няколко важни за България политически стъпки: членството в НАТО, в ЕС и плоският данък.

Какво правехте, когато падна Берлинската стена? Какви бяха надеждите и страховете ви в онзи момент?

Тогавя бях член на Либерално-демократичната партия (ЛДП), която вече съществуваше в ГДР. И макар това да не беше истинска либерална партия, през 1990 г. аз веднага се почувствах у дома си в Свободната демократична партия, която всъщност се превърна в първата общогерманска партия. Така че останах в либералното семейство, чийто дух вече ми бе предаден от баща ми, един от член-учредителите на Либерално-демократичната партия през 1945 г. в родния ми край и аз осъществих надеждите на баща си, като станах активен и истински либерал след обединението. Ето защо падането на Берлинската стена беше една щастлива възможност в живота ми.

Как започнахте да работите за Фондацията? Изпитвали ли сте някога разочарование от работата си там?

Работата ми във фондацията беше логична и последователна стъпка след като бях работил в либералната партия. Но във фондацията можех да използвам и знанията си, и експертния си опит като професионален преподавател, за да разпространявам либералните ценности чрез гражданско образование.

Кои класически либерални мислители цените най-много и все още препрочитате?

Милтън Фридман, Ернандо де Сото, Граф Ото Ламбсдорф (за мен той е и класически либерален мислител, който особено ме вдъхновяваше след 1989 г.).

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ

Александр Йорданов е роден през 1952 г. във Варна. Работи в Института по литература при БАН. Един от възстановителите на Радикалдемократическата партия, на която е последователно зам.-председател (1990–1993) и председател (1993–2000). Депутат от СДС във Великото народно събрание и в 36. и 37. Народно събрание. Председател на Комисията по външна политика, на парламентарната група на СДС (1991–1992) и председател на 36. Народно събрание (1992–1994). Зам.-председател на СДС (1991–1993), член на Националния изпълнителен съвет на СДС (2007). Извънреден и пълномощен посланик в Полша (1998–2001), Литва, Латвия и Естония (1999–2001) и Македония (2001–2005). Главен редактор на в-к „Век 21“ (1990–1998) и автор на редица изследвания в областта на литературата и политиката.

Бихте ли разказали ли за началото на РДП? Доколкото знам, неофициални разговори за възстановяването на партията са водени още преди 10 ноември 1989 г.

Идеята да бъде възстановена РДП дойде от Елка Константинова. Тя беше човекът, който при една поредна наша среща – а това беше период, когато се срещаме много често и главно в нейния дом – предложи да възстановим РДП. Това стана непосредствено след 10 ноември 1989 г. Елка Константинова е мой преподавател и учен, който ми е помагал в научната кариера. Работили сме върху различни проблеми на новата и съвременната българска литература. Бяхме заедно в една научна секция в Института за литература при БАН. През пролетта и лятото на 1989 г. вече бяха възникнали първите независими дисидентски движения. Елка Константинова беше станала член на Клуба за гласност и преустройство и често коментирахме политическите събития както в България, така и в СССР, където в ход бе т.нар. „перестройка“. Четяхме „Литературная газета“, „Огоньок“, „Московские новости“, но следяхме и събитията в Полша, възраждането на „Солидарност“ и, естествено, коментирахме. По това време вече и в българския печат проникваха някои нелицеприятни истини за режима. Използвахме анализа на литературни произведения, за да изразим, макар и метафорично-инококазателно, своите позиции на несъгласие с „командно-административната система“ у нас. Спомням си, че такъв характер имаха някои мои текстове по повод на „Хайка за вълци“ на Ивайло Петров, „Бащата на яйцето“ на Борис Христов, статията „От моята гарсонiera“, която имаше силен ефект, единственият положителен отзив в онези години за романа „Лице“ на Блага Димитрова и др. В разговорите ни „опозиционното мърморене“ преминаваше във все още неясни послания за създаване на „организирана опозиция“. Спомням си, че обръщах внимание, включително и в разговорите с госпожа Константинова, че

твърде много представители на комунистическата партия и дори близки роднини на висши функционери на БКП, включително и на такива от ЦК, участваха в Клуба за подкрепа на гласността и преустройството. Обикновено Елка отговаряше, че това е само началото, че в Клуба има различни тенденции и е важно отнякъде да се започне с поставянето на въпроси и искания към властта. В този период бяхме убедени, че интелигенцията трябва да защити правата на турското етническо малцинство, което беше силно репресирано от Държавна сигурност и официалната политика на БКП. Това беше времето, когато режимът бе активизирал политиката на „възродителния процес“, на прогонване от страната на българските мюсюлмани. През лятото на 1989 г. имаше още един повод да изразим своята гражданска позиция. Режимът бе иззел архивът на поета Петър Манолов, който в това време бе силен говорител на антикомунистическите настроения в обществото. Манолов обяви гладна стачка и в негова подкрепа застанаха редица български поети, писатели, учени, интелектуалци. Настоявахме да бъде върнат архивът на поета, да се зачитат неговите човешки и граждански права. Тогава написах протестно писмо, адресирано до в-к „Работническо дело“. Под него се подписаха известни наши поети и писатели. В комунистическия официоз бяха нападнали остро и Блага Димитрова, заради нейната позиция в защита на поета Петър Манолов. Писмото бе опит за защита на Димитрова. Първият му читател бе Елка Константинова. Изобщо в този период домът на Елка Константинова бе нещо като дом за „неспокойни души“. През 1989 г. завърших работа върху изследването на сп. „Демократически преглед“, издавано в началото на ХХ век от Тодор Г. Влайков, Илия Георгов и Антон Страшимиров. В него бяха представени цялостно и задълбочено идеите и философията на радикалдемократизма. Тогава си мислех, че ако някой ден в България има демокрация, би трябвало да съществува и такава политическа партия от интелигент-

ни, образовани хора и с партийни принципи, каквито бяха залегнали още в първия устав и програма на РДП от 1905 г. Есента на 1989 г. беше изключително динамична – първите събрания на новосъздаващата се опозиция в кино „П. Берон“ в края на октомври и началото на ноември, първото протестно шествие на „Екогласност“, свалянето на Живков, след това първите демократични митинги, създаването на СДС. В този период в дома на Елка Константинова заедно с Михаил Неделчев изработихме и устава на РДП.

Разкажете за участието на тези стари радикали във възстановяването на партията?

Уставът на РДП го писах на ръка, в кухнята на Елка Константинова, на чаша чай. После го преписах на пишеща машина. По-скоро преписах и адаптирах текстовете от стария устав. Елка Константинова ме запозна и с някои стари радикалдемократи – Александър Търкаланов и Колушки. Това бяха хора с голям житейски опит, но сякаш ние младите не ги разбирахме. Често спорехме.

Кога отпаднаха старите радикалдемократи и по каква причина не останаха в партията? Малко по-късно те регистрират отделна Радикалдемократическа партия в България, която няма кой знае каква политическа история.

Мисля, че това стана през 1991 г., след Втория конгрес на РДП. При учредяването на партията Александър Търкаланов бе избран за заместник-председател. Обяснявам си тяхното напускане с разделението на „млади“ и „стари“, което се получи. Тогава ние, „младите“, бяхме по-емоционални и в някакъв смисъл по-крайни в исканията си за промени в България и в политическия живот.

Те са били за по-умерени?

Да, бяха малко по-умерени в смисъл, че имаха личен спомен за разгрома на опозицията през 1947–1948 г. Това ги

правеше предпазливи. Докато ние бяхме завладени повече от желанието да помогнем на създаващата се опозиция на комунистическия режим и сякаш по-малко от чистото партийно строителство. През декември 1989 г. официално се учреди Съюзът на демократичните сили, докато ние, радикалдемократите, макар и да функционирахме като партийна група, все още нямахме официално избрано ръководство. Приемаше се по принцип, че г-жа Константинова, Михаил Неделчев, Надежда Александрова, Александър Търкаланов, Хозе Канети и моя милост движим партийните дела. Събирахме съмишленици, правихме подписка за членове в Южния парк. Тогава този парк се беше превърнал в нещо като „политическа борса“. Всички нововъзникващи партии имаха по една пейка, някои имаха и маса, на която търсеха и записваха привърженици и членове. Беше живо, динамично време.

РДП се учреди по-късно, защото не бяхме „партийци“ в истинския смисъл на думата. Но затова пък, докато другите правеха партии, нашето оръжие бе словото. Нас ни разпознаваха чрез силното политическо слово, чрез точните политически послания. Особено след началото на Националната кръгла маса, която започна на 22 януари в Народното събрание и след това продължи в НДК. Тогава издадох и първия опозиционен в-к „Кръгла маса“, участвах в подготовката за издаването на в-к „Демокрация“ и работех върху проекта за в-к „Век 21“, който стана орган на РДП като седмичник за култура и политика.

Периодът, в който обмисляхме създаването на РДП, есента на 1989 г., беше период, в който страната се раздираше от прояви на краен национализъм, насочен срещу турското малцинство. Комунистическият режим реализираше сценарий за дестабилизация на държавата и важен елемент в него бе разиграването на етническата карта и на конфронтацията на етническа основа. Лица, свързани с комунистическите служби за сигурност, извършваха грабежи

и мародерства в домовете на български турци, прогонени в Турция, създаваха се крайни националистически организации като Националният комитет за защита на националните интереси на небезизвестния в онези години Минчо Минчев. Вместо към демокрация сценарият предвиждаше България да бъде въввлечена в междуетническа конфронтация. По повод на тези прояви и по настояване на новосъздадения Съюз на демократичните сили и на други обществени групи и интелектуалци в Народното събрание се проведе откритата дискуссия по т.нар. национален въпрос. Форумът, обявен като „обществен съвет“, бе открит на 9 януари 1990 г. в зала „Изток“ на Народното събрание и бе ръководен от тогавашния председател на парламента Станко Тодоров. Участвах в този първи „официален“ сблъсък на опозицията с властта като представител на Независимото сдружение на българските литератори, защото РДП все още не бе регистрирана. И много добре помня колко остра бе реакцията от страна на Станко Тодоров, Груди Атанасов (виден комунистически функционер) и на споменатия Минчо Минчев, когато заявих, че участниците във възродителния процес трябва да подадат оставка от заеманите постове и да им бъде потърсена съдебна отговорност. Думите на Станко Тодоров бяха – „Прекалявате, ще ви отнема думата“, а Минчев стана от мястото си в залата и тръгна да ме сваля от трибуната. Беше въоръжен и открито демонстрираше на чия страна е „силата“. Всъщност създадохме РДП, за да можем активно да участваме в процеса на „демантиране на тоталитарната система“, на сваляне от власт на комунистическия режим. Водеше ни каузата на антикомунизма и демокрацията, а не чисто партийната цел – създаването или възстановяването на една политическа партия. И затова влагахме повече усилия в каузата и сякаш по-малко – в партийното строителство.

Ще помогнете ли да възстановим хронологията? Първоначално са били срещите в кухнята на Елка Константинова, след това е пейката на входа на Южния парк, после има някаква среща в кино „Петър Берон“, след това в музея „Яворов“, а накрая е свикана и първата конференция. Такава ли е последователността?

За съжаление не помня много добре последователността. Знам със сигурност, че в музея на П. К. Яворов проведохме дискусия против партизанството в политиката. По тази тема ние, радикалдемократите, сме говорили още от първия ден. По този въпрос не сме имали различия. Нещо повече, през този период се налагаше много често да говорим против партийното партизанство, откривайки го главно в тези партии от демократичната общност, които сами се определяха като „големи“, като политически „гръбнаци“ на СДС. Това бяха главно БСДП на д-р Петър Дертлиев, в чието „чисто“ партийно поведение виждахме много от чертите, които ни конфронтираха и с комунистическата партия. И преди всичко сходен тип на партийна ангажираност, на партийна ревност, на извличане на партиен интерес от всяка обществена ситуация. По същия начин възприемах и поведението на земеделските лидери – Милан Дренчев, Крум Неврокопски и др. Приемах ги като хора от друга епоха – спрели във времето отпреди 9 септември 1944 г. и тогавашното разбиране за огромната роля на земеделското движение в България. Нещо, което вече в България от края на XX век трудно можеше да се повтори, а това означаваше че БЗНС не може да се възстанови като единна, голяма партия. Затова и мисля, че още в началото в РДП имахме ясното съзнание, че възстановяването на една стара, традиционна партия не означава автоматично повторение на нейния начин на партийно поведение от миналото. Новото време налагаше други изисквания и към партийния живот и към идеологията на партиите. Те трябваше да жертват своя партиен егоизъм и интереси в името на по-голямата

цел – демократизирането на България чрез отстраняване на комунистическата партия от властта. Новото време имаше своя парола и това бе единството, обединението на демократичните сили. Всяко бягство от това единство и обединение на опозицията и поставяне на акцента върху собственото партийно строителство не се приемаше добре от гражданите, от хората, които ни подкрепяха. И може би нашите разминавания с Михаил Неделчев, макар и не така остри в началото, идваха точно от това. От една страна, той винаги поставяше въпроса да не бъдем партизани в политиката, да бъдем по-интелектуални, по-духовни, да не сме партийци в тесния смисъл на думата. Но от друга, прекалено много акцентираше върху тяснопартийната идеология и практика на РДП и това често ни противопоставяше на другите организации, членове на СДС, които нямаха тяснопартиен характер. Интересен политически феномен представляваше фактът, че в този период някои политически организации като Клубовете за гласност и преустройство, „Екогласност“, профсъюза „Подкрепа“ и други не приемаха с „добро око“ партиите, но сами имаха силно изразено партийно поведение. Те бяха много по-големи „партийци“ от нас, радикал-демократите. Неделчев се отнасяше резервирано към тях и към опита да бъде подменен партийният коалиционен характер на СДС. В организационно отношение СДС бе типична политическа коалиция. Но организациите, които по дефиниция не бяха партии, се опитваха да го представят като „политическо движение“. Всъщност това обслужваше добре тезата за „единството“, но не даваше възможност на партиите да се развият и укрепнат. Получаваше се парадокс, че имаме движение за демокрация, а нямаме силния политически инструмент, който към момента притежаваха само комунистите – силните партии. Всяка партия се опитваше да развие своите политически структури, да се утвърди, да спечели повече членове и привърженици, но това ставаше в среда, в която други организации от СДС непрестанно се

противопоставяха на този процес. В гонене на „свой“ електорат, партиите и организациите в СДС често влизаха в конфронтация помежду си. Предлагаха и различни решения на възникващи проблеми, с оглед на своята партийна идеология. Водехме много спорове, имаше конфликти. Мисля, че имаше и внедрени провокатори, които допълнително усилиха противоречията помежду ни.

Същевременно това беше период, когато повечето от хората приемаха СДС като едно цяло и отказваха да правят избор между една или друга партия в Съюза. Те искаха единен Съюз на демократическите сили. Но в самия СДС вече се бяха оформили две политически тенденции. Лидери на едната бяха т.нар. партии гръбнаци, които смятаха, че рано или късно СДС ще изиграе историческата си роля и тогава те трябва да са достатъчно силни, за да може „електоралното наследство“ на СДС да се прелее в техните партийни структури. Втората тенденция, която се изразяваше главно от политиците, близки до председателя на СДС д-р Ж.Желев – Петко Симеонов, Ивайло Трифонов, Димитър Луджев и др. – разчиташе на това, че СДС един ден ще се трансформира в политическа партия и всички тогавашни партии трябва да формират тази голяма единна синя партия. Тези две тенденции през целия ранен период, по-гръмогласно или по-прикрито, спореха в СДС. Така РДП, като „неголяма“, но „важна партия“, както казвахме тогава, беше поставена в ситуация, от една страна, да прави свое собствено партийно строителство в конкуренция с партиите „гръбнаци“, а от друга, да бъде глас на разума, на спокойствието и конструктивното начало в коалицията. Ние не искахме да ставаме масова партия като БСДП или БЗНС „Никола Петков“, но и не бяхме съгласни да се претопим в синя партия. Бяхме между „чука и наковалнята“ на тези две тенденции. Това наше раздвоено положение ни създаваше често проблеми.